

مجموعه مقالات اولین همایش ملی فقه اطلاعاتی
جلد سوم

اطلاعات و قواعد فقهی، مباحث کاربردی

پژوهشکده اطلاعات

دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی

موسسه چاپ و انتشارات

۱۳۹۵

سرشناسه: همایش ملی فقه اطلاعاتی (نخستین: ۱۳۹۴: قم)

عنوان و نام پدید آورنده: مجموعه مقالات اولین همایش ملی فقه اطلاعاتی / پژوهشکده اطلاعات

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی، موسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ص ۳۵۹- ج ۱ ش ۶۴- ج ۲ ش ۶۵- ج ۳ ش ۶۶- ج ۴ ش ۶۷- ج ۵ ش ۶۸- ج ۶ ش ۶۹- ج ۷ ش ۷۰

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

مندرجات: ج. ۱. فعالیت‌های اطلاعاتی از منظر فقه ج. ۲. اطلاعات و قواعد فقهی؛ مباحث نظری

ج. ۳. اطلاعات و قواعد فقهی؛ مباحث نظری ج. ۴. اطلاعات تقیه و توریه ج. ۵. اطلاعات، حریم

خصوصی ج. ۶. حقوق شهروندی ج. ۷. اطلاعات و قرآن کریم ج. ۸. اطلاعات و سیره معصومین (ع)

موضوع: سازمان اطلاعاتی - - جنبه‌های مذهبی - - اسلام - - کنگره‌ها

موضوع: Intelligence service - - Religious aspects - - Islam - - Congresses

شناسه افزوده: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی. پژوهشکده اطلاعات

شناسه افزوده: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی. موسسه چاپ و انتشارات

رده‌بندی کنگره: ۸۱۳۹۵ هـ / ۱۲ اس / BF۴

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۰۶

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۰۰۲۹۹

مشخصات

عنوان: اطلاعات و قواعد فقهی؛ مباحث کاربردی

به اهتمام: مهدی نورمحمدی

ناشر: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی

تاریخ انتشار: ۱۳۹۵

نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

بها: ۱۴۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۱۱-۴۳-۷

تهران: صندوق پستی ۱۶۷۶۵-۱۴۳۸

«تمامی حقوق این اثر محفوظ است؛ تکثیر یا تولید مجدد آن کلی یا جزئی به هر صورت (چاپ، فتوکپی،

صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است.» تلفن: ۲۲۴۶۹۷۳۹

سخنی با خائندگان

مطالعه کنش و رفتار انسانی نشان می‌دهد انسان‌های نخستین نیز به اطلاعات گرایش داشتند و آن را ساده و آغازین به کار می‌بستند و در همین رفتارها جوهره گرایش به اطلاعات روزگار نوین با ابعاد گوناگون آن نهفته بود. به این ترتیب در می‌یابیم که تکاپوهای اطلاعاتی از همان روزگاران کهن با زندگی انسان همراه بوده و در راستای برآوردن نیازها، تأمین دفاع، خود و نگهداشت ثروت و قدرت نوع بشر به کار گرفته می‌شده است. در تاریخ اسلام از زمانی که پیغمبر (ص) مدینه را کانون خود قرار داد، پیوسته مراقب اوضاع دشمنان و جنب و جوش و توطئه‌های آنان بود و به کسب اطلاعات و به دست آوردن اخبار دقیق از احوال و توطئه چینی مشرکان اهمیت بسیار می‌داد و می‌کوشید افراد زبردست را به دلایل گوناگون به اطراف مکه و میان تیره‌های مختلف از مشرکان روانه سازد تا او را به هنگام از تصمیمات مخالفان و توطئه آنان آگاه سازند و در پرتو آگاهی از توطئه‌ها، چه نقشه‌هایی را در نقشه خفه می‌کرد. این پیشوای بزرگ اسلامی به کسب اطلاعات اهمیت فراوانی می‌داد و نیمی از پیروزی‌های او معلول آگاهی‌های وی از اوضاع دشمنان و فتنه جویان بود. از این‌رو، بسیاری از اعمال شیطانی و تحرکات ضدانقلاب را خشی می‌کرد. بازاندیشی رویدادهای صدر اسلام گویای این است که همین ضرورت‌ها (کسب و بهره‌برداری از اطلاعات پیرامون و...) در جهان کهن به‌ویژه عصر پیامبر (ص) نیز همواره بوده است. اما با ویژگی‌هایی که سبب تمایز اساسی آن بوده است، این که هرگز هدف وسیله را توجیه

نمی‌کرد و دیگر این که همیشه مصالح کل جامعه در نظر گرفته می‌شد و چهارچوب و قواعد محکمی برای این امر قائل بوده‌اند.

با توجه به این که دشمنان اسلام برای مقابله با آیین رهایی‌بخش و مردمی اسلام، شیوه‌ها و روش‌های گوناگون رزم روانی، فرهنگی و تبلیغاتی را در پیش گرفتند، اسلام نیز به مثابه یک مکتب، راهی جز برخورد و مقابله با این روش‌ها نداشت. البته معصمان(ع) برای مقابله و برخورد با عملیات روانی مشرکان و اشراف مکه عالی‌ترین و برترین روش‌ها را همراه با خنثی کردن، مقاومت، ایستادگی، صبر، پایداری، بیداری، هوشیاری، یقین، بصیرت به کار گرفت و برخلاف انگاره برخی که دین اسلام را برای رسیدن به اهداف خود تنها آرمان‌گرا می‌دانند، با تکیه بر واقعیت‌ها و بهینه‌سازی آن‌ها بر به کارگیری این واقعیت‌ها در چهارچوب نگرش اعتقادی خود تأکید دارد. از جمله توجه به اهداف، ایده‌ها و ارزش‌های متعالی نقش تعیین کننده در اتخاذ تصمیم‌ها و تحقق راهبردها دارد. برای نمونه مؤحد، از مهم‌ترین اهداف و ارزش‌های اسلام است که دین اسلام برای اتخاذ تصمیم در امری آن را به عنوان شاخصی بنیادی منظور می‌کند و بدون توجه به الزامات اقتضائات آن تصمیم نمی‌گیرد و نیز از همین روست که قید فی سبیل‌الله که نمایانگر توحید است به عنوان شاخصی اساسی برای جنگ مطرح می‌شود.

نکته‌ای که توجه به آن پیش از مطالعه محتوای مقالات در این مجموعه برای خوانندگان محترم ضروری است، این که استنتاج و تبیین‌ها صورت گرفته از سوی نویسندگان محترم در هر یک از مقالات به هیچ وجه، حکم جواز فقهی در موضوع‌های پژوهیده، انگاشته نمی‌شود، بلکه متن‌های بر ساخته تنها زمینه‌ای را فراهم می‌کند که در ظرف آن امکان گردآوری دیدگاه‌های مختلف و موارد چالشی که لازم است مورد تفقه و صدور احکام فقهی قرار گیرد؛ میسر شود. بدیهی است که هیچ یک از نویسندگان مقالات پیش‌رو فقیه جامع‌الشرایط نبوده و شاید حتی حوزه‌های مطالعاتی برخی از آنها

نیز فقه نیست. از این نظر مجموعه کنونی نگاشته‌هایی است که با همت جمعی از نویسندگان محترم آماده شده و همان گونه که آمد می‌تواند بستری برای طرح اولیه مباحث فقهی در زمینه اطلاعات را تا صدور احکام قابل اتکاء برای سازمان اطلاعاتی فراهم سازد. اهمیت پرداختن به مباحث فقهی و الزام پرسنل اطلاعاتی به رعایت مسائل فقهی و نیز انجام فعالیت‌های اطلاعاتی در محدوده‌های شرعی بیش از همه، زمانی مشخص می‌شود که مرجع امنیت و ولی فقیه زمان همواره بر ضرورت رعایت موازین شرعی در اطلاعات تأکید ویژه داشته‌اند. به هر ترتیب، این مجموعه با عنوان «اطلاعات، حریم خصوصی و حرّیت شه‌رندی» نامگذاری شده است.

پژوهشکده اطلاعات امیدوار است با انتشار این مجموعه، گام کوچکی در راستای نظام‌سازی بر اساس آموزه‌های اسلام، در عرصه اطلاعات بردارد. بی‌گمان، بخشی از ایده‌های طرح شده در مقالات محل ح‌ره‌گیری و نقد علمی و حوزوی است؛ پس پژوهشکده اطلاعات از دیدگاه‌های انتقادی و تکریمی پژوهشگران، طلاب، مدرسان و فضلاء حوزه علمیه و همچنین کارشناسان اطلاعاتی در راستای بهبود گفت‌و‌مان‌سازی بومی بر پایه فقه اطلاعاتی استقبال می‌کند.

پژوهشکده اطلاعات

فهرست مطالب

۱۳	قاعده‌ی اهم و مهم در فقه اطلاعاتی با تأکید بر آرای فقهی امام خمینی (ره) / علی کارشناس
۲۵	بررسی جریان قاعده‌ی لاجرح در محرمات و کاربرد آن در فعالیت‌های اطلاعاتی / مریم رحمتی، سعید فرساد
۴۹	کارکرد قاعده‌ی بیف قلوب در فعالیت اطلاعاتی نفوذ / علی رضایی آدریانی
۷۳	قاعده‌ی اغراء به چهار رکن استات آن در انجام فعالیت‌های اطلاعاتی با بهره‌گیری از سنت و سیره‌ی معصومان / احمدعلی قائم
۹۷	حدود و مرزهای قاعده‌ی نفی سبیل از جهات توری اطلاعات / سید مهدی نریمانی زمان‌آبادی
۱۱۵	بررسی قاعده‌ی فقهی تحذیر و کارکرد آن در وزارت اطلاعات / اشرف‌السادات مرتضایی
۱۳۹	حدود انتشار اطلاعات بر اساس منابع فقهی / سید مرتضی
۱۶۷	فرآیند تحلیل و بررسی اطلاعات و اخبار در منابع فقهی / اردشیر جلیلیان
۲۰۷	فرآیند تحلیل و بررسی اطلاعات و اخبار در منابع فقهی / محمد باقر حسینی
۲۳۵	فعالیت‌های اطلاعاتی در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعات از نظر فقهی / وحید یادگاری، علیرضا هاشمی
۲۶۱	عملیات روانی از منظر فقهی (۱) / هادی مزینانی
۲۹۷	عملیات روانی از منظر فقهی (۲) / سید محمد موسوی، رضا رستمی وند
۳۳۵	عملیات روانی از منظر فقهی (۳) / مریم بهبودی

مقدمه

با گذشت نزدیک به دهه از انقلاب اسلامی هنوز اقدام نظام‌مندی برای مفهوم‌پردازی بومی از اصول تکاپوهای اطلاعاتی در حکومت اسلامی بر پایه مردم‌سالاری دینی انجام نشده است. هر چند به نظر می‌رسد تکاپوهای اطلاعاتی اصول جهان‌شمولی دارند، و هنجارهای سه‌گانه‌ی استقلال، پنهان‌کاری و شتر محوری در تمام نظام‌های سیاسی یکسان‌اند. اما نحوه کاربست اطلاعات همانند ابزار کشورداری در نظام‌های سیاسی و انواع بافتارهای فرهنگ، متفاوت است. در عمل چگونگی استفاده از اطلاعات در اداره کشور، بازتابی از مبانی و بنیادهای ارزشی و هنجاری نظام سیاسی است.

در نظام اسلامی مبتنی بر مردم‌سالاری دینی، چارچوب‌کنش در کشورداری مبتنی بر قواعد فقهی است. با این حال، تاکنون تلاشی برای بازنمایی و بررسی قواعد فقهی کنش‌های اطلاعاتی صورت نگرفته است. پژوهشکده اطلاعات با درک این خلأ در نظریه‌پردازی رمی اطلاعاتی، در سال ۱۳۹۴ همایش ملی فقه اطلاعاتی را با هدف مفهوم‌پردازی فقهی در ابعاد مختلف فعالیت اطلاعاتی در نظام اسلامی برگزار کرد. کتاب کنونی یکی از نتایج عینی همایش پیش‌گفته است که از گردآوری مقالات کمیسیون «اطلاعات و قواعد فقهی: مباحث کاربردی» حاصل شده است. تمرکز مقالات و مباحث طرح شده در کمیسیون یادشده، چارچوب‌های عملی فقهی در فعالیت اطلاعاتی بود و تلاش نویسندگان و سخنرانان در آن، ارائه راه‌کارهایی عملی در فعالیت اطلاعاتی بر اساس قواعد فقهی است.

از میان ۱۵ مقاله رسیده به همایش در این کمیسیون، کمیته علمی همایش ۱۳ مقاله را پذیرفت و کتاب حاضر نیز بر پایه این مقالات تدوین شده است. این مقالات بر روی هم، ۶ قاعده فقهی «اهم و مهم»، «لا حرج»، «تالیف قلوب»، «اغراء به جهل»، «نفی سبیل» و «تحدیر» را بررسی کرد و چارچوب کنش اطلاعاتی در هر یک از این قواعد را بازنمایی کرده‌اند. افزون بر این، عملیات روانی، تحلیل و انتشار اطلاعات نیز موضوعات دیگری هستند که نویسندگان این کمیسیون از نگاه فقهی به آنها پرداخته‌اند.

بر اساس یافته‌های به دست آمده از بحث‌های کارشناسی میان نویسندگان در کمیسیون، قواعد فقهی شاخص برای عملی مطلوبی برای تصمیم‌گیری و مدیریت اطلاعاتی به شمار می‌آیند و در صورت بازنگری این قواعد در عرصه تکاپوهای اطلاعاتی، می‌توان چارچوب کنش اطلاعاتی در نظام اسامی را تعیین کرد. با توجه به آن که اقدامات اطلاعاتی به دلیل ماهیت پنهان‌پژوهانه آن، همواره کارشناسان اطلاعاتی را در شرایط و وضعیت‌هایی قرار می‌دهد که وادار به گزینش میان دو یا چند کار ضروری می‌شوند.

مقاله‌ی نخست، به قلم آقای کارشناس، می‌کوشد طبق قاعده فقهی اهم و مهم، راه‌کاری عملی برای کنش در این شرایط فراهم آورد. مهمترین ابزاری این مقاله آن است که در تراحم میان دو حکم لازم‌الاجرای حکومتی که امکان عمل به هر دو نیست، امر مهم فدای امر اهم می‌شود.

مقاله‌ی دوم، با توجه به آن که کارشناسان اطلاعاتی در فرایند مأموریت‌های خود ممکن است در انجام واجبات و ترک مجرمات دچار عسر و حرج شوند، تلاش کرده است جزئیات مربوط به اعمال قاعده‌ی لا حرج برای مأموران اطلاعاتی را شرح کند.

مقاله‌ی سوم، از آقای آدریانی، قاعده تألیف قلوب را به عنوان یکی از روش‌های جلب همکاری بررسی کرده و مدعی است که با کاربرست این قاعده می‌توان رویکرد نوینی در شیوه‌های جلب همکاری و استخدام منابع بر ساخت.

مقاله‌ی چهارم، ضمن معرفی قاعده‌ی «اغراء به جهل» کاربست آن در تکاپوهای اطلاعاتی را بر اساس سیره و سنت معصومان بازشناسی کرده است. نویسنده کاربرد این قاعده را در تقیه، جاسوسی، فریب و توریه بررسی کرده است.

مقاله‌ی پنجم، نیز به قلم آقای زمان‌آبادی، مساله جمع‌آوری اطلاعات را در پرتو قاعده‌ی نفی سبیل بررسی می‌کند. مهم‌ترین یافته ایشان این است که استفاده از سرویس‌های اطلاعاتی کفار برای گز:آوری اطلاعات از مسلمانان، در صورتی که زمینه‌ساز تسلط کفار بر مسلمانان شود، جایز نیست.

مقاله‌ی ششم، از قلم مرتضایی، کاربست قاعده‌ی تحذیر در زمینه توجیه و پیشگیری از تهدیدات اطلاعاتی، مثل کارگزاران نظام را بررسی کرده است. نویسنده معتقد است که این قاعده نقش و کارکردی پیشگیرانه در برابر تخلف احتمالی کارگزاران نظام دارد و در صورت وقوع تخلف، با تحذیر می‌تواند استناد مناسبی نیز نقش ایفا کند.

مقاله‌ی هفتم، به قلم آقای رهبر تلاش می‌کند چارچوب انتشار اطلاعات به‌ویژه داده‌های طبقه‌بندی شده در نظام اسلامی را بر اساس قواعد و منابع فقهی تبیین کند. یافته این مقاله آن است که در دیدگاه فقهی اسلام اصل بر دسترسی مردم به اطلاعات است، مگر در مواردی که دلیل خاصی برای مدیریت انتشار اطلاعات وجود داشته باشد.

مقاله‌های هشتم و نهم تحلیل و بررسی اطلاعات را در منابع فقهی بازنهایی کرده‌اند. مقاله‌ی هشتم از آقای جلیلیان بر آن است که بر اساس منابع اسلامی، تا زمانی که هیچ‌یک از منابع مختلف یک خبر ملاحظه و تأمل نشده، تبیین دیدگاه‌های اسلام و پیاده کردن آنها در موارد خاص، نادرست است. آقای حسینی در مقاله نهم، ضمن مقایسه شیوه‌ی استنباط احکام شرعی در فقه با تحلیل اطلاعات، تلاش کرده است از چشم‌انداز روش‌های استنباط ایده‌هایی برای بازسازی فرایند تحلیل اطلاعات ارائه کند.

مقاله‌ی دهم، به واکاوی دیدگاه‌های فقهی نسبت به اقدامات اطلاعاتی در فضای مجازی می‌پردازد. از آنجا که فضای مجازی عرصه‌ای نوین به کنش اطلاعاتی گشوده است، نویسندگان

تلاش کرده‌اند الگوها و سنجه‌های فقهی اقدامات اطلاعاتی در این بستر را از دیدگاه فقه‌های معاصر بررسی کنند.

مقالات یازدهم تا سیزدهم، هر سه به بررسی و بازشناسی عملیات روانی از منظر فقهی اختصاص دارند. از آنجا که عملیات روانی یکی از اقدامات پربسامد در دستگاه‌های اطلاعاتی است و به‌ویژه طی سال‌های اخیر با پررنگ شدن موضوعات جنگ نرم و براندازی نرم از سوی دشمنان نظام ج.ا.ایران با شدت بیشتری در دستور کار گذاشته شد، اختصاص سه مقاله به بررسی معادله فقهی عملیات روانی ضرورتی دوچندان یافته است. آقای مزینانی در مقاله یازدهم ضمن بررسی مبانی فقهی جنگ نرم از دیدگاه اسلام، سعی کرده است مؤلفه‌ها و مبانی عملیات روانی از دیدگاه فقه را شناسایی کند.

نویسندگان مقاله‌ی یازدهم، ضمن اشاره به خلأ پژوهشی در حوزه نگاه فقهی به عملیات روانی، به دنبال بررسی فرق بین مفهوم جنگ روانی و عملیات روانی از نظر فقهی هستند. آن‌ها هم چنین موارد منع عملیات روانی را بررسی کرده‌اند. افته بسیار راهبردی آنان این است که اسلام دینی حقیقت‌محور است و اشاعه حقیقت نیز مهمترین شیوه عملیات روانی در رویکرد اسلامی است؛ پس گسترش دروغ و کذب در عملیات روانی جایز نیست، مگر در موارد موقتی که تراحم میان اهم و مهم یا قاعده اضطرار پیش بیاید. خانم بهبودی نیز در واپسین مقاله کتاب، به موارد جواز عملیات روانی طبق سیره معصومان و آیات قرآنی پرداخته‌اند. ایشان بر اساس آیه دفاع (آیه ۶۰ سوره انفال)، اصل مقابله به مثل (آیه ۱۹۴ سوره بقره)، و دلایل عقلی مربوط به جواز خدعه در جنگ و هم چنین اصل حفظ نظام، موارد جواز عملیات روانی را برشمرده‌اند.

پژوهشکده اطلاعات امیدوار است با انتشار این مجموعه مقالات، گام کوچکی در راستای نظام‌سازی بر اساس آموزه‌های اسلامی در عرصه اطلاعات بردارد. بی‌گمان، بخشی از ایده‌های طرح شده در مقالات، محل اشکال و بحث علمی و حوزوی است؛ پژوهشکده اطلاعات از دیدگاه‌های انتقادی و تکمیلی پژوهشگران، طلاب، مدرسان و فضلاء حوزه علمیه و هم چنین کارشناسان اطلاعاتی در راستای بهبود گفت‌وگوهای بومی مبتنی بر فقه اطلاعاتی استقبال می‌کند.